

حدود ارتباط با نامحرم در فضای مجازی

صغری بابائی^۱

چکیده

آدمی در دو جنس مخالف زن و مرد آفریده شده و خداوند گرایش این دو جنس را در نهاد آنها سرشته است. طبیعت انسان، عرف جامعه و شریعت اسلام هم بر این گرایش صحه گذاشته و آن را به عنوان بدیهی‌ترین اصل فطرت پذیرفته است. موضوع رابطه زن و مرد نامحرم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و دین اسلام برای ایجاد حریم میان روابط زن و مرد حدودی تعیین کرده است. در این نوشتار سعی شده ضمن معرفی برخی از مفاهیم به چگونگی ارتباط با نامحرم از دیدگاه اسلام پرداخته شود و با مقایسه فضای حقیقی و مجازی، حدود ارتباط با نامحرم در فضای مجازی بررسی و تبیین گردد. این مقاله به روش نقلی _وحيانی با بهره‌گیری از منابع مکتوب و دیجیتالی انجام شده است. هدف این پژوهش بررسی حدود ارتباط با نامحرم در فضای مجازی از طریق مقایسه فضای حقیقی و فضای مجازی و تعمیم حد و مرزها از فضای حقیقی به فضای مجازی است که حفظ این حدود در ارتباط با جنس مخالف موجب استحکام بنیان خانواده و دور ماندن از آسیب‌های فراوانی می‌شود. لذا تصور اشتباهی است که افراد جامعه، حتی برخی متدینین ما که حاضر نیستند در فضای واقعی به راحتی با نامحرم ارتباط برقرار کنند، در اینترنت ضمن چت با نامحرم به راحتی گفتگو می‌کنند، از دوربین کامپیوتر جنس مخالف را می‌بینند و ...

کلید واژه‌ها: آسیب، ارتباط با نامحرم، حرمت، فضای مجازی .

۱. طلبه مقطع سطح ۲، مدرسه کوثر قزوین، ۰۹۱۰۰۴۳۶۷۸۳.

مقدمه

از آفرینش انسان سالیانی بی‌شمار گذشته و از هبوط آدم و حوّا و ورود آنان به زمین و انتخاب پوششی که بدن‌هایشان را بپوشانند نیز سالیانی که هنوز به شمارش نیامده می‌گذرد. قصه حجاب و پوشش با داستان خلقت انسان که ابتدا لباسی بهشتی داشت و پس از هبوط از بهشت به برگ درختان پناه آورد و با پوشیدن، این نیاز فطری خویش را برآورده ساخت، پیوندی ناگسستنی دارد. ظهور ادیان الهی و تشریع حکم حجاب نیز برای این نیاز فطری، چهارچوب مشخص کرد و محدوده ارتباط با محرم و نامحرم و مرزها را تعیین نمود.

جامعه انسانی از مجموعه انسان، ساختار اجتماع و روابط بین این دو شکل می‌گیرد و ارتباطات انسانی از مهم‌ترین مسائل جامعه است. این انسان‌ها از دو گروه هم جنس و دو جنس مخالف تشکیل می‌شوند و هر یک از گروه‌ها ویژگی خاص خود را دارند. ارتباط مرد با مرد و زن با زن (همجنس) از قانون‌های ساده‌تری پیروی می‌کند زیرا آسیب پذیری کمتری بین دو جنس موافق وجود دارد، اما در روابط بین دو جنس مخالف (زن و مرد) به علت ویژگی‌های خلقی و خلقی متفاوت، روابط پیچیده‌تری وجود دارد از این رو قواعد و قوانین ویژه‌ای برای این نوع ارتباطات وضع شده است تا از میزان آسیب پذیری این گونه ارتباط‌ها کاسته شود. بنا بر این برای ایجاد آرامش روانی فرد و جامعه باید از قوانین تشریع شده از سوی خداوند متعال پیروی نمود.

انسان برای تبادل اطلاعات با دیگران و حضور مفید در اجتماع ناچار به برقراری ارتباط با هم نوعان خود است. بخشی از این ارتباط از طریق گفتگو و در بسیاری موارد با نگاه به فرد مقابل صورت می‌گیرد. از سویی با پیشرفت همه جانبه وسایل ارتباط جمعی مانند اینترنت و گسترش روز افزون فضای مجازی، زمینه ارتباطات غیرحضوری زنان و مردان نیز افزایش یافته است. با توجه به اهمیت فضای مجازی در توسعه جوامع، در جامعه ما در سال‌های اخیر به فن‌آوری اطلاعات و

ارتباطات توجه زیادی شده است. ولی در این رابطه آسیب‌های جدی وجود دارد که ضروری است به ریشه‌یابی آن پرداخت.

حکم اولیه ارتباط با نامحرم از لحاظ شرعی واضح است، اما در فضای مجازی که ارتباط به صورت مستقیم نیست و تماس لمسی صورت نمی‌گیرد آیا مجوز این ارتباط به صورت نامحدود و بدون هیچ قیدی باشد؟ آیا در گفتگوی زن و مرد نامحرم، دیدن تصاویر یکدیگر و نامه نگاری آنها به لحاظ فقهی فرقی بین حالت مستقیم و غیرمستقیم هست؟ پرسش اصلی در پژوهش حاضر این است که حدود ارتباط با نامحرم در فضای مجازی به چه میزان می‌تواند باشد؟

مفهوم حجاب

حجاب در لغت هم به معنی پوشیدن است و هم به معنی پرده و حاجب؛ بیشتر استعمالش به معنی پرده است، این کلمه از آن جهت مفهوم پوشش می‌دهد که پرده، وسیله پوشش (پوششی که مانع از دیدن شیء پوشانده شده می‌شود) است و شاید بتوان گفت که به حسب اصل لغت هر پوششی حجاب نیست، آن پوششی حجاب نامیده می‌شود که از طریق پشت پرده واقع شدن صورت می‌گیرد.^۱

استعمال کلمه حجاب در مورد پوشش زن یک اصطلاح نسبتاً جدیدی است. در قدیم و مخصوصاً در اصطلاح فقها کلمه «ستر» که به معنی پوشش است به کار رفته است.^۲ مراد از حجاب اسلامی، پوشش و حریم قائل شدن در معاشرت زنان با مردان نامحرم در انواع مختلف رفتار، مثل نحوه پوشش، نگاه، حرف زدن و راه رفتن است.

مفهوم حدّ

حدّ در لغت به معنای فاصله دو چیز است و حدّ هر چیز پایان آن است.

۱. جبّاری، حجاب و عفاف، ص ۲۶.

۲. همان.

حدّ عبارت است از فاصله‌ای که هر فردی باید در مواجهه با هر چیزی حفظ کند تا از اختلاط جلوگیری شود. حدّ رابطه زن و مرد نامحرم نیز عدم اختلاط و حفظ فاصله از نظر ظاهری (لمس بدن و استشمام عطر و ...) و باطنی (ایجاد حس لذّت درونی از هر نوع نزدیک شدن) است.^۱

فضای مجازی

فضای مجازی عبارت است از محیطی که در آن برقراری ارتباطات، رؤیت و انتقال اطلاعات (به صورت غیر قابل لمس و با اشغال اندکی از محیط قابل لمس)، در ساختارها و قالب‌هایی به عنوان خدمات به انسان‌ها، طراحی و کنترل می‌شود. بنا بر این کلیه خدمات ابزارهای سخت و نرم، محتواها، ارتباطات، قالب‌ها و ... دنیای اطلاعات و ارتباطات، شامل فضای مجازی می‌شود.^۲

ویژگی‌های فضای مجازی

پیش از هر چیز باید توجه داشت که فضای مجازی پیوستاری از فضای واقعی است، اگرچه تفاوت‌هایی هم با فضای فیزیکی دارد. فضای مجازی را می‌توان فضایی تلقی کرد که واقعیت دارد چون اعمال انسان در این فضا تأثیری واقعی دارد؛ برای مثال در آن جا به جایی پول، فعالیت‌های مدیریتی از راه دور، قرار دادن اطلاعات شخصی افراد در اختیار دیگری، دلبستگی انسان‌ها به همدیگر و رشد علمی و اخلاقی انجام می‌شود.

بنا بر این محیط مجازی کاملاً عینی است و عملکرد و اثری واقعی دارد.^۳

به تعبیر دقیق حضرت آیت الله جوادی آملی:

«چیزی که امروز به عنوان فضای مجازی معروف شده در اصل، حقیقت است چرا که مجاز را می‌توان کنار زد، اما حقیقت را نمی‌توان، بنابراین فضای مجازی در اصل خودش حقیقت است، این سیم و تلویزیون حقیقت نیست بلکه آن چیزی که معرفت و شناخت باشد، حقیقت است.»^۱

۱. طیبی، عطر عفاف، ص ۳۱، ۳۲.

۲. کهوند، شبکه عنکبوتی، ص ۲۹.

۳. سیاح طاهری، حقیقت مجازی، ص ۳۳.

پس آنچه با اندیشه مرتبط است و پیام را به ذهن منتقل می‌کند، حقیقت است؛ خواه از ابزار حسی یا ماوراء حس استفاده شود.

فضای مجازی زندگی کامل در کنار فضای حقیقی و به تعبیر فلسفی عالم موازی با عالم حقیقی است، چنان که عالم مثال، عالمی موازی با عالم ماده است. همه عرصه‌ها به سمت مجازی شدن پیش می‌روند؛ برای مثال پزشکی مجازی (از راه دور)، آموزش مجازی، سرگرمی‌های مجازی و سایر موضوع‌های مجازی در این فضا وجود دارد و همه مقوله‌های مربوط به سخن و دانش در این محیط باز تولید شده است، بنا بر این فضای جدیدی از زندگی است.^۲

در فضای مجازی این امکان وجود دارد که فرد سن، جنس و دیگر ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی‌اش را هرطور که خودش دوست دارد معرفی کند و پس از مدتی می‌تواند این مشخصات را هم تغییر دهد. امکان گمنامی و ناشناخته بودن، امکان پنهان‌سازی ابعادی از شخصیت، دوستی با دوستان، اختیار و اقتدار مطلق و احساس عدم تعلق به مکان خاص از مهم‌ترین تأثیرهای این فضا است.^۳

فضای مجازی عموماً افراد را به سمت کاهش حساسیت‌های دینی می‌برد. از آنجایی که ماهیت فضای مجازی شور و هیجان است، در چنین فضایی باید کوتاه بنویسید و اطلاعات شما جذاب و خبری باشد. این جذاب و خبری بودن عمدتاً یا در ابتدال است یا در شوخی و مزاح، ولی از آنجایی که افراد بیشتر برای کسب هیجان و تفریح از فضای مجازی استفاده می‌کنند، آستانه تحریک در آنها بالا رفته و همین موضوع باعث مفسده می‌شود.^۴

۱. <http://www.mehrnews.com/news/۲۵۶۹۰۱۲>

۲. سیاح طاهری، حقیقت مجازی، ص ۳۶.

۳. <http://www.farsnews.com/printable.php?nn=۱۳۹۰۱۰۱۷۰۰۱۲۸۰>

۴. تلخیص از: سیاح طاهری، پیشین، ص ۱۰۶.

آنچه مسلم است این است که علاوه بر رعایت حدود شرعی وجه و کفین در ارتباطات تصویری، باید نگاهی هم به حالات فردی خودشان در رفتار مجازی‌شان داشته باشند. یکی از معانی توجه به حال فردی این است که خود مجازی و رابطه‌ها و رفتارهای مجازی‌شان را با حدودی که در دنیای واقعی برای ارتباطاتشان قائلند بسنجند و سعی کنند اختلاف این حدود را به حداقل برسانند. یعنی سعی کنند رفتار واقعی‌شان را ملاک قرار دهند و رفتار مجازی‌شان بازتر از رفتاری که با محیط پیرامون خود دارند نباشد. اگر در دنیای واقعی تا به حال با هیچ نامحرمی هم کلام نشدند، چت با نامحرم در اینترنت برای شخص خودشان یک نوع هنجارشکنی به حساب می‌آید. اگر در زندگی دوست ندارند کسی عکس هرچند باحجابشان را داشته باشد، با گذاشتن تصویرشان در پروفایل، بر خلاف عرف خودشان عمل کرده‌اند و این عمل ممکن است به لغزش‌های عملی منجر شود.

شوخی و مزاح با نامحرم

یکی از مظاهر سخن گفتن با نامحرم، شوخی و مزاح زن با مردان نامحرم است. شوخی با جنس مخالف هم اگر چه رکیک نباشد، شکی نیست که زمینه را برای انحراف و تسلط شیطان فراهم می‌کند. به همین جهات اسلام در مبارزه با انحراف از زمینه‌های آن نیز جلوگیری به عمل آورده؛ مثلاً به زن‌ها دستور فرموده هنگام برخورد با نامحرم نرمی و ملاطفت نشان ندهند. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید:

«مَنْ فَآكَهَ إِمْرَأَةً لَا يَمْلِكُهَا حَبْسَهُ اللَّهُ يَكُلْ كُلَّ كَلِمَةٍ فِي الدُّنْيَا أَلْفَ عَامٍ؛ هرکس با غیر همسر خویش

شوخی و مزاح کند؛ آخرت در مقابل هر کلمه‌ای که به او گفته است هزار سال در بند کشیده می‌شود.»^۱

۱. شیخ صدوق، ثواب الأعمال، ص ۲۸۳؛ العاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۱۹۷.

بنابراین بهتر است از شوخی کردن با نامحرم اگرچه رکیک هم نباشد اجتناب کرد. شیطان قوی هست و در کمین، از هر سو و با هر وسیله‌ای انسان را وسوسه می‌کند تا از مسیر حق منحرف شود و به تعبیر قرآن کریم شیطان از طریق سیاست گام به گام به هدف خودش می‌رسد.

«وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ؛ و از گام‌های شیطان پیروی نکنید، زیرا او نسبت به شما دشمنی آشکار است.»^۱

بررسی و ریشه‌یابی بسیاری از گناهان نیز نشان دهنده همین موضوع است که از مسائل ناچیز و عادی آغاز شده‌اند. همیشه پیشگیری راحت‌تر از درمان است.

دیدگاه عرف در همسانی فضای حقیقی و مجازی در تشخیص مصادیق احکام

در هر صورت فناوری آن هم یک فناوری به گستردگی فضای مجازی، یکی از شئون مختلف زندگی و البته متعلق دین است. انسان‌ها عمدتاً تحت تأثیر هنجارهای غالب قرار می‌گیرند. شاید به همین دلیل عبارات «أَكْثَرُهُمْ لَا يَتَفَكَّرُونَ»، «لَا يَعْقِلُونَ» و ... در قرآن زیاد است. بنا بر این اقتضای دین این گونه است که وارد این فضا شود تا راهنمای سعادت بشر در این عرصه باشد.

به نظر می‌رسد ادله و ملاک‌هایی که برای حرمت ارتباط مستقیم با نامحرم وجود دارد شامل ارتباط غیرمستقیم نیز می‌شود. چرا که هرگاه گفت‌وگو و نگاه به نامحرم عرفاً صدق پیدا کند موضوع حرمت تحقق می‌یابد و در این حالت فرقی بین ارتباط مستقیم یا با واسطه نیست.^۲

بنا بر این عرف، همان‌طور که ملاک تشخیص مفاهیم موضوعات احکام شرعی هست همان‌طور هم مرجع در تشخیص مصادیق آن است. مثلاً وقتی کسی به عکس نامحرم در تلفن همراه نگاه کند عرف می‌گوید فلان مرد به بدن فلان زن نگاه کرد و چه بسا حرمت نگاه محقق شود. لذا می‌توان

۱. بقره، ۱۶۸.

۲. ناطقی، ارتباط با نامحرم در فضای مجازی از دیدگاه فقه امامیه.

یکی از دلایل دیگر در تشخیص حرمت یا عدم حرمت ارتباط با نامحرم در فضای مجازی را دیدگاه عرف در این زمینه دانست.

نتیجه

بهترین دیدگاه در مورد ارتباط میان زن و مرد نامحرم که با آیات قرآن و روایات نیز سازگار است ارتباط سالم میان زن و مرد نامحرم با حفظ حریم‌های شرعی است.

بسیاری از افراد، رفتارهای خود را در فضای مجازی منافی تعهد نمی‌دانند، زیرا از یک سو ویژگی‌های فضای مجازی و از سوی دیگر مصادیق عدم تعهد را به درستی نمی‌شناسند، بدون توجه به نوع عملکرد خود، روابط کلامی و عاطفی‌شان را گسترش می‌دهند. بنا بر این افراد باید تلاش کنند تا با مصادیق عدم تعهد آشنا شوند، قوانین اخلاقی و حدود دنیای واقعی را به محیط مجازی تعمیم بدهند و برای افزایش همخوانی رفتارشان در هر دو محیط تلاش کنند.

با توجه به حدّ و مرزهایی که در فضای حقیقی برای ارتباط با نامحرم تعیین شده است و مقایسه فضای حقیقی و مجازی روشن می‌شود که فرقی بین محیط واقعی و مجازی در ارتباط با نامحرم نیست و ارتباط در محیط مجازی همانند خلوت دو نامحرم در عالم حقیقی است که لازم است حریم‌ها و حدود شرعی آن حفظ شود، لذا این ارتباط جز در موارد ضرورت و به قدر نیاز جایز نیست.

فهرست منابع

***قرآن کریم**

منابع فارسی

۱. آیت اللهی، زهرا، زن و خانواده (۱)، تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، ۱۳۸۱.
۲. بهروزی، مژده، به قلم محمد رحمتی، چرا با حجاب شدم، انتشارات: جوانان موفق، ۱۳۹۳.
۳. بنی هاشمی خمینی، سید محمد حسن، توضیح المسائل مراجع عظام، مطابق با فتاوی دوازده نفر از مراجع معظم تقلید، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۸.
۴. پسندیده، عباس، پژوهشی در فرهنگ حیا، قم، مؤسسه علمی فرهنگی الحدیث، ۱۳۸۴.
۵. جباری، طاهره، حجاب و عفاف، قم، ناشر: بهار دل ها، ۱۳۹۳.
۶. حسینی، سید مجتبی، پرسش ها و پاسخ های دانشجویی، قم، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۱.
۷. حسنی، سعیدرضا، دو فضایی شدن آسیب ها و ناهنجاری های فضای مجازی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۱۳۹۱.
۸. رضانی، اسماعیل، سواد رسانه ای شبکه های اجتماعی، تهران، مؤسسه فرهنگ هدایت، ۱۳۹۳.
۹. رفیعی، محسن، اربعین حجاب، تهران، ناشر: سازمان بسیج جامعه زنان کشور، ۱۳۸۹.
۱۰. سیاح طاهری، محمد حسین، حقیقت مجازی، تهران، مرکز ملی فضای مجازی.
۱۱. شیخ صدوق، ثواب الاعمال، قم، منشورات الرضی، دوم، ۱۳۶۸.
۱۲. طیبی، ناهید، عطر عفاف، ناشر: انتشارات جامعه الزهرا، ۱۳۹۰.
۱۳. فجری، محمد مهدی، مروری بر آسیب ها و راهکارهای استفاده از فضای مجازی، چاپ احسان، ۱۳۹۶.

۱۴. کهوند، محمد، شبکه عنکبوتی، قم، انتشارات: ذکری، ۱۳۹۵.
۱۵. مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، تهران، انتشارات: صدرا، ۱۳۷۹.
۱۶. معصومی لاری، سید مسعود، احکام روابط زن و مرد و مسائل اجتماعی آن، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴.
۱۷. ناطقی، راضیه، ارتباط با نامحرم در فضای مجازی از دیدگاه فقه امامیه، ۱۳۹۶.

منابع عربی

۱۸. المتقی الهندی، علاءالدین، کنز العمال، بیروت، مؤسسه الرساله، بی تا.
۱۹. العاملی، شیخ حرّ، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل بیت، دوم، ۱۴۱۴ ق.
۲۰. تمیمی آمدی، عبد الواحد، غررالحکم و دررالحکم، دارا کتاب اسلامی، قم، ۱۴۱۰ ق.

اینترنت

۲۱. <http://www.mehrnews.com/news/۲۵۶۹۰۱۲>
۲۲. <http://www.farsnews.com/printable.php?nn=۱۳۹۰۱۰۱۷۰۰۱۲۸۰>
۲۳. پیام زن، اردیبهشت ۱۳۸۸ - شماره ۲۰۶ - مروری بر موضوع اختلاط زن و مرد در نگاه اسلام